

KÂNÛN-ı KADÎM

(bk. KANUN).

el-KÂNÛN fi't-TİB

(القانون في الطب)

İbn Sînâ'nın

(ö. 428/1037)

ansiklopedik ve sistematik
tıbbî eseri.

İbn Sînâ *el-Kânûn fi't-tıbb*'ı 403 (1012) yılında gittiği Cürcân'da yazmaya başlamış, Büveyhî hânedanının Rey, Hemedan ve İsfahan'daki saraylarında hekimlik yaptığı dönemde çalışmasını on yılı aşkın bir sürede tamamlamıştır. Müellif dağınık vaziyetteki Helenistik, Bizans ve Süryânî tıp literatürünü derleyip sistemleştirmesi yanında bunlara kendi gözlemlerini de katarak kitabı güncelleştirmek suretiyle İslâm tıp tarihinin en büyük eserini meydana getirmiştir. İbn Sînâ'dan bir asır sonra kaleme aldığı *Çehâr Makâle* adlı eserinde (s. 71) Nizâmî-i Arûzî *el-Kânûn fi't-tıbb*'ın önemini, "Bukrat (Hipokrat) ve Câlînûs (Galen) sağ olsalardı bu kitabın önünde secde etmeleri gerekirdi" cümlesiyle ifade eder.

el-Kânûn fi't-tıb beş kitaptan meydana gelir. "el-Külliyât" (tıbbın genel ilkele-ri) başlığını taşıyan ve teori ağırlıklı olan ilk kitap dört kısımdan oluşur. Birinci kısımda tıp biliminin tanımı verildikten sonra klasik usule uygun olarak önce anâsır-ı erbaa, ahlât-ı erbaa ve dört mizaç teorisi ele alınıp açıklanır; insanın anatomik yapısı hakkında bilgi verilir ve her bir organın yapısı ayrıntılı olarak incelenir. İkinci kısımda hastalığın tanımı yapılır; uyku ve uyanıklık, alışkanlıklar ve besinler, banyo ve güneşin hastalıkla ilgili tesirleri tartışılır: Ayrıca ısı, anormal hareketler, zevk ve acının vücut üzerindeki etkileri gibi özel hastalık sebeplerinden söz edilir. Koruyucu hekimliğe dair üçüncü kısımda sağlık, hastalık ve kaçınılmaz ölüm sebepleri hakkında bilgi verildikten sonra çocuk yetiştirme, yetişkinlerin ve yaşlıların izlenmesi gereken hayat düzeni üzerinde durulmakta, mizaç anormallikleri ve iklim değişikliklerinin etkileri hakkında bilgi verilmektedir. Tedavinin ana hatlarıyla ilgili dördüncü kısımda genel tedavi ilkele-ri, müşhillerin kullanımı, kan alma ve kusma konuları ele alınmıştır.

Basit ilâçlarla (droglar) ilgili olan ikinci kitabın ilk kısmında İbn Sînâ, tıbbî biriki-mi yanında kendi deneylerinden de yarar-

lanarak ilâçların tabii özellikleri üzerinde durur. Onun ilâçlara dair deneysel çalış-maları daha çok ilâçların vücut üzerindeki etkileriyle ilgilidir. İkinci kısımda ebced sistemiyle 800'e yakın ilâcın adı verilerek her bir ilâcın mahiyeti, kullanım miktarı, tabii özellikleri ve etki alanları incelenmiştir.

Patolojiyle ilgili üçüncü kitapta tek tek organlara mahsus hastalıklar üzerinde durulur; bu hastalıkların belirtileri, teşhis ve prognozları hakkında bilgi verilir. Meselâ başla ilgili hastalıklar arasında beyin rahatsızlıkları, baş ağrıları, sara, paraliz, göz, burun, boğaz ve diş hastalıkları; sindirim sistemiyle ilgili olanlar arasında mide, bağırsak, karaciğer ve safra kesesi hastalıkları; üreme organları hastalıkları ve bu münasebetle döllenme ve gebelik hakkında bilgi verilir.

Belli organlara has olmayan hastalıkların ele alındığı dördüncü kitap dört kısma ayrılmış olup ilkünde ateşli hastalıkların (humma) belirtileri arasında ishal, ıstahsızlık, fazla kilo kaybı, korku, ağrı, ateş ve hormonal dengesizliğin görüldüğü belirtilir; ateşli hastalıklarda kusma, ateş, susuzluk, ishal gibi belirtilere göre tedavi uygulandığı görülür. Şişmelerle ilgili ikinci kısımda yaralar ve onların küçük cerrahi denilen tedavileri; üçüncü kısımda metaller, bitkiler ve hayvanî ürünlerden kaynaklanan zehirlenmeler, insan ve hayvan ısırmalarında doğan rahatsızlıklar; dördüncü kısımda estetikle ilgili problemler üzerinde durulur. Şişmanlık ve zayıflık başta olmak üzere saç, tırnak ve deri bakımı, kötü kokular ve renk solgunluğu da dördüncü kısımda ele alınmış ve ayrıca deri hastalıklarıyla ilgili olarak ilk defa ayrıntılı bir frengi açıklaması verilmiştir. *el-Kânûn fi't-tıbb*'in beşinci ve son kitabı reçetelerden meydana gelen bir kodeks niteliğinde olup 650 kadar ilâcın terkibi ve uygulanış şekli hakkında bilgi verir.

Pek çok yazması bulunan (Brockelmann, *GAL*, I, 457-458; *Suppl.*, I, 823-824; Şehhâte el-Kanavâtî, s. 196-204; Ergin, s. 38-39) *el-Kânûn fi't-tıbb*'in ilk baskısı 1593'te Roma'da yapılmış, daha sonra Kahire (1290), Bulak (1294), Leknev (1298) ve Lahor'da (1905) yayımlanmıştır. İdvâr el-Kaş (I. Al-Qashsh), eser ve müellif hakkında bilgi veren bir mukaddime ve ara başlıklar, açıklayıcı dipnotlar gibi bazı ilâveler yaparak Bulak baskısını esas alan yeni bir neşir gerçekleştirmiştir (Beyrut 1987, 1993; diğer bazı baskıları için bk. Janssens, s. 26-27).

el-Kânûn fi't-tıb, ilk defa Gerard de Cremona tarafından 1150-1187 yıllarında Tuleytula'da (Toledo) Latince'ye çevrilmiş, bu çeviri 1473'te Milano'da, 1476'da Padoa'da, 1482'de Venedik'te basılmıştır. Andreas Alpago'nun İbrânice çevirisiyle de karşılaştırarak düzelttiği bu tercüme tekrar yayımlanmıştır (Venedik 1527). Padoa Üniversitesi hocalarından Andrea Graziolo'nun çevirisinin ilk bölümü 1585'te Venedik'te neşredilmiştir. Max Meyerhof, *el-Kânûn fi't-tıbb*'in XV ve XVI. yüzyıllarda Avrupa'da otuz altı defa basıldığını kaydeder (Terzioğlu, *Yeni Araştırmalar Işığında Büyük Türk-İslâm Bilim Adamı İbn Sina [Avicenna] ve Tababet*, s. 54, 64). Bunun dışında büyük bölümü Latince'ye, bazı bölümleri İbrânice'ye olmak üzere çoğu kısmî sekseni aşkın çevirisi yapılmıştır. İlk İbrânice çeviri Nathan Hameti tarafından 1279'da Roma'da gerçekleştirilmiş ve 1491'de Napoli'de basılmıştır. Ayrıca Tokatlı Hekim Mustafa Efendi eseri 1760'larda Türkçe'ye çevirmiştir (TSMK, III. Ahmed, nr. 1903; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1015; Râgıb Paşa Ktp., nr. 1335). *el-Kânûn fi't-tıbb*'in 1564'te Venedik'te neşredilen Latince tercümesinin göz hastalıklarıyla ilgili bölümleri Berlin Üniversitesi'nde 1889-1900 yıllarında doktora tezi olarak Cuan Cueva, Paul Uspensky, Theodor Bernikow ve Elias Michailowsky tarafından Almanca'ya çevrilip incelenmiştir (bu çalışmalar için bk. Terzioğlu, *a.g.e.*, s. 59; Janssens, s. 33-34). Eserin tamamı bir komisyon tarafından beş cilt halinde Rusça'ya (Taşkent 1954-60), birinci cildi Esin Kâhya tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Ankara 1995) (eserin Doğu ve Batı dillerine diğer bazı kısmî çevirileri için bk. Terzioğlu, *a.g.e.*, s. 51-56; Janssens, s. 32-34).

el-Kânûn fi't-tıb üzerine Fahreddin er-Râzî, Kutbüddîn-i Şîrâzî, İbrâhîm b. Ali es-Sülemî el-Misrî, Şemseddin el-Âmülî gibi âlimler tam ve kısmî pek çok şerh yazmıştır. Bunların en önemlisi İbnü'n-Nefis'e ait *Şerhu teşrihi'l-Kânûn* başlıklı çalışmadır (Kahire 1988). *el-Kânûn fi't-tıbb*'in anatomiye dair ilk üç bölümünün şerhi olan eser, özellikle İbn Sînâ'nın akciğer kan dolaşımıyla ilgili görüşünün düzelterek bu hususta tıbbî bir keşif ortaya koyması bakımından büyük önem taşır. Bu şerhin Andreas Alpago tarafından yapılan Latince çevirisi 1547'de Venedik'te basılmıştır (*el-Kânûn fi't-tıbb* üzerine yapılan şerh, hâşîye özet tarzında çalışmaların bir listesi için bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1311-1313; Şehhâte el-Kanavâtî, 204-211).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıbb* (nşr. İdvâr el-Kaş), Beyrut 1413/1993, I-IV, tür.yer.; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle* (nşr. Muhammed Kazvîni), Leyden 1909, s. 71; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1311-1313; C. de Vaux, *Les penseurs de l'Islam*, Paris 1921, II, 269; Serkis, *Mu'cem*, I, 130-131; Brockelmann, *GAL*, I, 457-458; *Suppl.*, I, 823-824; G. Şehhâte el-Kanavâtî, *Mû'elleftât İbn Sînâ*, Kahire 1950, s. 192-213; Osman Ergin, *İbn Sina Bibliyografyası*, İstanbul 1956, s. 38-39, 112-118, 127; J. L. Janssens, *An Annotated Bibliography on Ibn Sina* (1970-1989), Leuven 1991, s. 26-37; Arslan Terzioğlu, *Yeni Araştırmalar Işığında Büyük Türk-İslâm Bilim Adamı İbn Sina (Avicenna) ve Tababet*, İstanbul 1998, s. 31-65; a.mlf., "İbn Sînâ [Tıp]", *DİA*, XX, 331-335; A.-M. Goichon, "İbn Sînâ", *EP* (Fr.), III, 969.

ESİN KÂHYA

KANÛNÎ HACI ÂRİF BEY

(bk. HACI ÂRİF BEY, Kanûnî).

KANÛNÎ KÖPRÜSÜ

Gebze ile Hereke arasındaki
Dilovası'nda
XVI. yüzyıla ait köprü.

Kocaeli ili sınırları içinde Diliskelesi mevkiinde Marmara denizine ulaşan Dilderesi üzerinde inşa edilmiş olup bundan dolayı Dilderesi Köprüsü diye de anılır. Osmanlı Devleti'nin doğuya uzanan en önemli ana yolu olan İstanbul-Bağdat yolu üzerinde yer almaktadır. Ordunun doğuya yapacağı seferler için ordugâhın Gebze yakınında Sultançayırı denilen yerde kurulduğu bilinmektedir (Kâtib Çelebi, s. 671). Bu sebeple köprü kervan ve sefer yolunun üzerindeki önemli mimari tesislerden biri durumundadır. Eskiden şehirler arası yol bu köprüden geçerken günümüzde yaklaşık 50 m. kuzeyinden geçmektedir. Bu sebeple bakımsız kalan yapı zamanla harap olmuş ve 1972-1973 yıllarından Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından onarımı yapılmıştır. Köprü halen araç trafiğine kapalıdır ve yayalarca kullanılmaktadır.

Köprü'nün inşa tarihi bilinmemektedir; kitabesi yoktur, fakat mimari özellikleri göz önüne alınarak XVI. yüzyıl içine tarihlenir ve Mimar Sinan'ın eseri olarak değerlendirilir. Gerçekten Kanûnî Köprüsü, Mimar Sinan'ın yapıları olduğu bilinen Trakya'daki Alpullu Köprüsü ve Harâmi-dere (Kapı Ağası) Köprüsü'ne oldukça benzemektedir. Mimar Sinan'ın eserlerini ele alan kaynaklar içinde bu köprü'nün adına sadece *Tuhfetü'l-mî'mârîn*'de rastlan-

maktadır. Aptullah Kuran, kaynak vermeden köprü'nün Kanûnî'nin Irakeyn Seferi'nden önce yapıldığının söylendiğini belirtirse de 940-942 (1533-1536) yılları arasında rastlayan sefer hakkında Matrakçı Nasuh'un yazdığı *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn* adlı eserin yegâne nüshasında resmedilen (İÜ Ktp., TY, nr. 5964, vr. 13^a) ve Hereke Kalesi ile yakın çevresini tasvir eden minyatürde böyle bir köprü yer almamaktadır. Eserin minyatürlerinde görülen en önemli özellik güzergâh üzerindeki yerlerin asıllarına uygun bir şekilde resmedilmiş olmasıdır, dolayısıyla köprü gibi askerî bir tesisin burada yer almaması mümkün değildir. Buna göre köprü 1533 yılından sonra yapılmış olmalıdır. Kanûnî Köprüsü'nün, dönemin imar faaliyetlerinin en yoğun olduğu XVI. yüzyılın ikinci yarısının hemen başlarında inşa edilmiş olması mümkündür.

Köprü'nün üç adet kemeri vardır. Bunlardan ortada yer alan sivri kemer daha geniş bir açıklık halinde 9,70 m. genişliğe sahipken bunun iki yanında bulunan yuvarlak kemerli açıklıklar 6,50 m. genişliğindedir. Kemerlerin arasında sel yaranların üst kısmına rastlayan yerlerde suyun yükselmesine karşı yapılmış sivri kemerli ince uzun tahliye gözleri mevcuttur. Uzunluğu 45,24, genişliği 6,05 m. olan köprü'nün eğimi % 12-% 6 arasında değişmektedir.

Kanûnî Köprüsü'nün inşasında kullanılan taş düzgün kesilmiş kalkerdir. Kemerlerde, tahliye gözleri ve duvarlarda küçük boyutlu taşlar kullanılmış, direnç gerektiren ayaklar ve sel yaranlarda ise daha büyük boyutlu taşlar yer almıştır. Sel yaranlar üçgen prizma şeklinde ve uçları sivriltilmiş olup arka yönleri dikdörtgen prizma biçiminde ve uçları küttür. Ana kemerin iki yanındaki hafifletme gözlerinden bir üçüncüsü de köprüye Diliskelesi tarafından bakıldığında (güney) sağ uçta bulunmaktadır. Ana kemerin kilit taşı çok belirgin bir şekilde dışa taşkın-dır. Köprü'nün korkulukları mevcut kıs-

ma zarif bir kornişle bağlanarak yenilenmiş, çok fazla tahrip görmüş olan esas döşemenin üzeri betonla kaplanmıştır. Sağlam kalan orijinal bir baba taşı Gebze istikametindeki ca monte edilmiş, diğerleri buna benzetilerek yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâî, *Tezkiretü'l-ebniye*, s. 43; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 671; Orhan Bozkurt, *Koca Sinan'ın Köprüleri*, İstanbul 1952, s. 6, 41-45, 82-83, rs. 32-36, tablo 9; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 134, rs. 79; Metin Sözen v.dğr., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 230, 382; Gülgün Tunç, *Taş Köprülerimiz*, Ankara 1978, s. 176-177; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 256, 264, 404; Kâzım Çeçen, "Sinan'ın Yaptığı Köprüler", a.e., I, 429-438; II, rs. 420; M. Gojković, *Stari Kamenimostovi*, Beograd 1989, s. 189, rs. 216; İsmet İter, "Ölümünün Yıl Dönümünde Köprüleriyle Mimar Sinan-V", *Karayolları Bülteni*, XIX/241, Ankara 1970, s. 16-19; a.mlf., "Köprüleriyle Mimar Sinan", *Mesleki ve Teknik Öğretim*, XVIII/216, İstanbul 1971, s. 27-29.

ENİS KARAKAYA

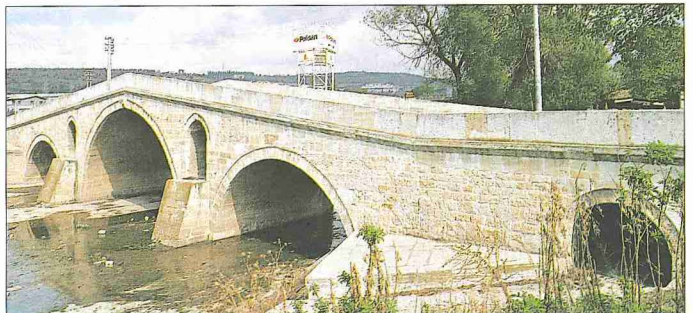
KANÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN

(bk. SÜLEYMAN I).

KANÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN
CAMİİ

Macaristan'ın
Sigetvar Kalesi içinde
XVI. yüzyılda yapılmış cami.

Sigetvar (Szigetvar) Kalesi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın son seferinde 21 Safer 974'te (7 Eylül 1566) fethedilerek Osmanlı topraklarına katılmıştır. Kale içindeki cami fetihten sonra inşa edildiğine göre Kanûnî Sultan Süleyman'ın hâtırası için onun adına yaptırılmış olmalıdır. Selânikî Mustafa Efendi, padişahın katılımıyla bu camide büyük bir cemaatle cuma namazının kılındığını söylüyorsa da caminin yapımı bu kadar kısa bir sürede bitirilemeyeceğine göre padişahın burada bizzat namaz kılması olmasına ihtimal verilemez.

Kanûnî
Köprüsü -
Gebze /
Kocaeli